

MENACHEM KELLNER:
Maimonides' Confrontation with Mysticism

Oxford – Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization 2006, 343 pp.

V roku 2006 vydala The Littman Library of Jewish Civilization v Oxforde ďalšiu knihu Menachema Kellnera pod názvom *Maimonides' Confrontation with Mysticism*. Je to publikácia, ktorá prináša originálny pohľad M. Kellnera na kľúčového stredovekého židovského mysliteľa M. Maimonidesa. Vo svojej knihe dokázal M. Kellner dôkladnou analýzou textov všeobecne známych Maimonidesových diel posunúť jeho chápanie zasa o stupienok vyššie. Tentokrát sa zameril na Maimonidesov odmietavý postoj k židovskému mysticismu. Začal témou *Maimonidesova kritika židovskej kultúry jeho doby*, prešiel k témam *Inštitucionálny charakter halachy, Svätosť, Rituálna čistota a nečistota* a ďalej k téme *Hebrejský jazyk*, pokračoval témami *Kavod/Shekhinah a Stvorené svetlo, Židia a ne-židia*, a skončil pri téme *Anjeli*. Doslov využil na sformulovanie svojho stanoviska k *súčasnému odporu proti Maimonidesovej reforme*. Aby sme hneď na začiatku vedeli, s knihou akého autora máme do činenia, odporúčam prečítať si *Predhovor* Moše Idela, autora známeho tak v Česku, ako aj na Slovensku vďaka českému prekladu jeho knihy *Kabala, nové pohľady* (Praha: Vyšehrad 2004).

Vo svojej recenzii sa zameriam na vysvetlenie špecifického štýlu Kellnerovho písania o Maimonidesovi. Prejavuje sa už vo výbere tém, v jeho schopnosti pracovať so všetkými nuansami Maimonidesovho myslenia a napokon i formuláciou jeho postoja k dnešnému chápaniu Maimonidesa. To všetko je možné len preto, lebo M. Kellner sa suverénne pohybuje v židovskom stredovekom myslení. Témy, v ktorých sa prejavuje Maimonidesov postoj k židovskému mysticismu, sú spojené s textami, v ktorých Kellner odhaľuje ich doteraz neodhalené významy. A ich interpretáciu postupne buduje ezoterický a elitársky obraz Maimonidesovho myslenia, o ktorom hovorí hneď v prvej kapitole. Kontextom Kellnerovej interpretácie Maimonidesovho postoja k židovskému mysticismu je stredoveké židovstvo, reprezentované na jednej strane Judom Halevim (predchodcom Maimonidesa, ktorý stelesňoval židovstvo, proti ktorému Maimonides vystupoval) a Nachmanidesom, ktorý nasledoval po ňom. M. Kellner tvrdí, že Maimonides s nimi musel nesúhlasiť „v dôsledku svojho dôsledného nominalizmu a svojho trvania na absolútnej transcencii Boha“ (s. 43). Na druhej strane M. Kellner prezentuje vlastné názory na pozadí bohatej maimonidovskej literatúry 20. storočia (ale nielen tej), z ktorých jedna časť je prezentovaná priamo v texte a druhá na 35 stránkach priloženej bibliografie. Moše Idel, oceňujúc nezjednodušený a komplexný obraz Maimonidesovho myslenia, v tejto Kellnerovej knihe napísal: „Aby to urobil, musel sa zaoberať obrovskou bibliografiou – je to jediný spôsob, ako doceniť originalitu Maimonidesovho myslenia. Maimonides urobil to isté; priznal, že prečítal dvesto kníh o mágii, možno viac, než mnohí súčasní akademickí učenci mágie“ (s. vii – viii).

Práve nepreberné množstvo literatúry o Maimonidesovi, ktoré vzniklo len v 20. storočí, ma priviedlo celkom prirodzene k otázke, či ich autori často len neopakujú všeobecne prijímané názory na Maimonidesa a jeho dielo. Po prečítaní Kellnerovej knihy mi je jasné, že jeho kniha k spomínaným nepatrí, a to z viacerých dôvodov. Nie je v žiadnom

prípade nekritickým obdivovateľom Maimonidesa, automaticky reprodukujúcim názory objektu svojho obdivu. Pri čítaní jeho knihy som si uvedomila, že si od Maimonidesa stále udržiava odstup. Na druhej strane sa na neho nepozera len s vecným odstupom. Ak by som mohla prirovnať Maimonidesovo myslenie k budove, tak by som povedala, že Kellner sa dostal do jej vnútra a pohybuje sa v nej úplne bez problémov. On je v nej doma! Ba čo viac, on ho oceňuje zvnútra! Možno aj preto, lebo spĺňa maximalistickú požiadavku na interpretáciu diela iného autora: vedieť to, čo vedel autor, ktorého interpretujeme. V prípade rabína a filozofa Maimonidesa to znamená mať rovnaké teologické a filozofické vzdelanie. M. Kellner študoval na Yeshivat Merkaz Harav, Jerusalem, Washington University (BA, MA, PhD), na Hebrew University Jerusalem a na New York University, New York. V súčasnosti pôsobí ako profesor židovského myslenia na Univerzite v Haife. Preto môže v druhej kapitole svojej knihy zasvätené písať o inštitucionálnom charaktere halachy, vysvetľujúc, že v tejto kapitole dokáže, že „svätosť pre Maimonidesa nie je vlastnosť, ale inštitucionálny status, že hebrejčina, svätý jazyk, nie je podľa Maimonidesa svätý v esencialistickom, ontologickom zmysle; že rozdiel medzi rituálnou čistotou a nečistotou podľa Maimonidesa neodráža nijakú mimohalachickú realitu; že židia a nežidia sa podľa Maimonidesa neodlišujú ničím mimodejinným;... neexistuje entita označovaná termínom „Izrael“ mimo živých, dýchajúcich židov; že termíny *kavod* a *šechina* podľa Maimonidesa neoznačujú aktuálne aspekty božstva“ (s. 44). A zároveň tak, ako provokoval vo svojej dobe Maimonides, provokuje dnes aj Kellner. Maimonides skryto, Kellner otvorene.

Jednou z formálnych črt Kellnerovej analýzy je Kellnerova schopnosť presne pomenovať práve tie nuansy, ktorými sa Maimonides odlišoval od svojich predchodcov i nasledovníkov. A sú to dobre skryté nuansy, ak si uvedomíme, že Maimonides sa síce usiloval o reformu židovstva, „lebo židovský svet v jeho časoch bol podľa jeho názoru znehodnotený a paganizovaný“ (s. 1), ale zároveň „... otvorene neútočil na židovské pozície, ktoré odmietal. Ignoroval opozíciu všade, kde mohol, vyhlasujúc alebo prinajmenšom naznačujúc pravdu, ako ju chápal on. To je možno záležitosť jeho osobnosti alebo záležitosť politiky, príp. oboje, ale určite sa zdá ako zhodné so spôsobom fungujúcim v jeho spisoch“ (s. 4).

Maimonides svojou predstavou židovstva stál proti jeho hlavnému prúdu. Jeho „judaizmus je náboženstvom, v ktorom konkrétne správanie slúži potrebám abstraktného myslenia; v ktorom abstraktné myslenie je najhlbšou vrstvou Tóry a, aspoň v časoch Maimonidesa, mohlo byť najjasnejšie a najpresnejšie vyjadrené slovníkom novoplatonizujúceho aristotelizmu, ktorý Maimonides akceptoval ako jeden z najvyšších výrazov ľudského ducha. Tento judaizmus je zároveň hlboko elitársky a zásadne univerzalistický. Maimonides sformoval a vyjadril svoju víziu judaizmu. Proti prúdu v prípade Maimonidesa znamenalo, že chce židovstvu vrátiť jeho pôvodnú čistotu“ (s. 15). Ak však chceme postihnúť reformátorský a novátorský prístup Maimonidesa k vlastnej kultúre, tak si spolu s M. Kellnerom musíme uvedomiť: „Presvedčený, že on a len niekoľko jemu podobných chápu pravdu, ktoré učí judaizmus, rozhodol sa skryť túto pravdu pred masami... Zjavenie právd Tóry ľuďom neschopným alebo neochotným ich akceptovať by nikomu neprospeľo. Maimonides sa rozhodol písať takým spôsobom, aby jeho skutočné názory mohli byť v jeho spisoch nájdené, ale nie každým. Urobil to tak dokonale, že jeho spisy dodnes fungujú ako druh Rorschachovho testu: Ľudia veľmi často vidia v ňom to, čo si v ňom

želajú nájsť“ (s. 16). To je dôvod, prečo M. Kellner tvrdí o Maimonidesovom prístupe k židovstvu, že je ezoterický a elitársky.

M. Kellner so znalosťou vecí vyberá „detaily“ ním zvolených tém a uvádza ich otázkami, na ktoré snáď už boli dané odpovede. Napríklad: Ako chápal Maimonides svätosť?; Ako chápal Maimonides rituálnu čistotu a nečistotu?; Ako chápal Maimonides kavod/šechinu/stvorené svetlo?; Ako chápal Maimonides anjelov? Sám sa stáva sprievodcom po Maimonidesových spisoch, z ktorých pred nami vystupuje jasne sformulované odmietavé stanovisko Maimonidesa k židovstvu jeho doby. Odpoveďou je Kellnerova interpretácia tých miest v Maimonidesových spisoch, kde sa podľa neho nachádzajú odpovede na spomínané otázky. M. Kellner si svoju úlohu neuľahčuje a doslova sa pohybuje na „hrane noža“, keď formuluje nuancy Maimonidesových postojov k spomínaným témam. Svoju čitateľovi najprv predloží Maimonidesov text, potom zhrnie/zopakuje jeho hlavné myšlienky a vysvetlí význam citovaného textu. Svoj výklad/interpretáciu spája s „diskusiou“ so súčasnými znalcami Maimonidesovho diela (S. S. Schwarzschild („môj zosnulý učiteľ“), M. Idel, I. Tversky, Z. Harvey a iní). Nakoniec formuluje v prvej osobe jednotného čísla svoje závery. Dobré sa to číta, lebo je to osobné, je to akademické a napísané s ľahkosťou vlastnou len vedcovi dobre „zabývanému“ v bohatej židovskej tradícii. Mohlo by sa povedať: Nič nové! A predsa je v Kellnerom akademickom čítaní Maimonidesa niečo nové.

Kellnerove analýzy sú dôsledne akademické. Jeho kniha je ukážkou nenáboženského čítania a výkladu Maimonidesa, ktorého súčasťou sú napríklad dva základné pojmy: „esencialistický/ontologický“ a „sociálny“; podľa Kellnera je to dôsledok dvoch fundamentálnych filozofických pozícií Maimonidesa. „Je to jeho odmietanie idey, že druhy a iné všeobeciny existujú mimo mysle a jeho trvanie na absolútnej transcencencii Boha“ (s. 11). Kellner to tiež nazýva nominalizmom Maimonidesa, a to napriek tomu, že nominalizmus preslávil až Wiliam Ockham (1287 – 1347). Akademický charakter Kellnerovej analýzy a jeho odlišné čítanie Maimonidesa vysvetlím na príklade *svätosti*, ktorú predmaimonidesovské texty obsahujú implicitne, nie explicitne (až na Kuzariho), pretože to by bolo ako „pýtať sa ryby, čo je voda“ (s. 27). V nich sa hovorí o svätom mieste, osobe, národe, čase alebo predmete, ktoré sa objektívne líšia od profánnych miest, osôb, národov, čias a predmetov. *Svätosť* je podľa tohto chápania niečo reálne, má ontologický status. Je časťou vesmíru alebo od času stvorenia, alebo od Sinaja (s. 27). Aby sa Kellner uistil, že čitateľ správne chápe „ontologický status svätosti“, pomáha si analógiou: „Rádioaktivita existovala aj predtým, než Geiger objavil spôsob, ako ju zmerať. Podobne svätosť môže byť myslená objektívne ako vlastná svätým miestam, osobám, národom, časom a predmetom, i keď nepoznáme (dodnes) spôsob, ako ju zmerať... Je to črta objektívneho, reálneho sveta“ (s. 27 – 28). Ale Maimonides podľa Kellnera zastával inú pozíciu: „Podľa jeho názoru *svätosť* nemôže byť charakterizovaná ako ontologická alebo esencialistická, pretože sväté miesta, osoby, národy, časy a predmety sa nijakým objektívnym spôsobom neodlišujú od profánnych miest, osôb, národov, časov a predmetov; svätosť je status, nie je to kvalita alebo vlastnosť... Je inštitucionálna (v zmysle, že je časťou systému zákonov a podmienená týmito zákonmi), a teda kontingentná. Tento druh svätosti neodráža objektívnu realitu, pomáha vytvárať sociálnu realitu... To, čím sa líšia, je spôsob, akým sa má s nimi zaobchádzať podľa nariadení Tóry“ (s. 28).

A takto pristupoval Maimonides podľa Kellnera aj k interpretácii ostatných tém židovského náboženstva. Napríklad halachu treba študovať preto, aby židia spoznali božie nariadenie i to, ako sa podľa neho správať. Máme študovať metafyziku (t. j. tajomstvá Tóry), aby sme chápali pravú prirodzenosť sveta, ktorý stvoril Boh. Aj jedno, aj druhé má rovnaký dôsledok: napodobňovanie Boha (s. 40). Po tomto vysvetlení je jasné, prečo Maimonides dôsledne vystupoval proti prvkom protokabalistického hyperrealizmu (*protokabalistický* je Kellnerov terminus technicus na označenie predmaimonidovského svetonázoru).

Kellnerova analýza sa mi javí ako iná vďaka jeho práci s Maimonidesovým textom. Napríklad už spomínanú svätosť vysvetľuje Kellner na príklade ukážky z textu *Sprievodcu blúdiacich* takto: Uvádza text, po ňom nasleduje zhrnutie jeho obsahu, v prípade svätosti takéto: „Svätosť“ preto môže znamenať tri veci: 1. poslušnosť vo vzťahu k príkazom, čo sa týka skutkov alebo názorov; 2. fyzickú čistotu; 3. rituálnu čistotu. Pokiaľ ide o prvý a druhý význam, je zjavné, že tu nejde o nič „esencialistické“ alebo „ontologické... Čo sa týka tretieho významu, Maimonides explicitne učí, že záležitosti rituálnej čistoty a nečistoty sú inštitucionálne, nie ontologické.“ A Kellner pokračuje ďalšou rozsiahlou ukážkou zo *Sprievodcu blúdiacich*, v ktorej Maimonides podopiera svoje tvrdenia odkazmi na Písmo. Prichádza k záveru, že podľa Maimonidesa „[t]ieto zákony neodrážajú nijakú objektívnu realitu na nijakej úrovni ani v nijakej dimenzii; skôr tvoria sociálnu/halachickú realitu“ (s. 91 – 92).

Názor, že Maimonides odmietal považovať svätosť, dodržiavanie príkazov, chápanie šechiny a anjelov za niečo esenciálne/ontologické, je kľúčovým tvrdením M. Kellnera, ktorým chce zdôvodniť odmietavé stanovisko Maimonidesa ku všetkým iným pokusom v židovstve uvádzať esenciálne/ontologické dôvody špecifickosti židovstva. Ako tvrdí M. Kellner, podľa Maimonidesa dodržiavanie príkazov je rozhodujúce preto, že je to niečo dobré, lebo „Tóra odráža múdrosť dobrodenia Boha. Jednoduchý príklad: Jesť kóšer jedlo je halachická požiadavka; ale je to tiež pre teba dobré. Nieкто môže dodržiavať kóšer, pretože je to príkaz, nie pre úžitok z neho, ale to neznamená, že sa úžitok nedostaví“ (s. 43 – 44).

Kellnerova interpretácia Maimonidesa je nedogmatická. Náboženský kontext a obsah Maimonidesových názorov sú spojené presným, exaktným, logickým myslením. To isté platí aj o Kellnerových analýzach, ktoré nevynechávajú ani sociálny dopad Maimonidesových diel. Preto neprekvapí, že Kellner vo svojej exaktnosti poukazuje nielen na Maimonidesove úspechy, ale aj na jeho neúspechy. V čom bol Maimonides úspešný: Podarilo sa mu presvedčiť skoro všetkých židov, že Boh židovstva je úplne netelesný. Ak si uvedomíme antropomorfizmus a antropafizmus Biblie a rabínskej literatúry, určite možno súhlasiť s Kellnerom v tom, že je to majstrovský výkon. Maimonidesovi sa ďalej podarilo presvedčiť nasledujúce generácie, že židovské náboženstvo má pevný dogmatický základ, aj keď ním stanovené dogmy neboli nikdy široko akceptované vo forme, akú im dal práve on. Má tiež podiel na vytvorení podrobných (obsiahlych) a logicky usporiadaných kódexov zákona, ktoré vyvrcholilo vydaním kódexu *Šulchan aruch* (napísaného rabínom Jozefom Karrom žijúcim v rokoch 1488 – 1575). Napriek týmto heroickým výkonom Maimonides vo svojej reforme nebol úspešný. Nepodarilo sa mu (nielen podľa Kellnera, ale aj podľa Graetza, Scholema, Idela, J. Sterna) „demytologizovať“ posttalmudický judaizmus, spôsobiť „pád mýtu v rituáli“ (s. 287). Skôr naopak. Po jeho smrti

nastala entuziastická remytologizácia židovstva v kabale, ktorá dosiahla masovú popularitu a udržiava si ju dodnes. Maimonides, píše Kellner, zostal pre rabínsku elitu normou. Spolu s ním sa usilovala udržať napríklad literatúru heichalot a s ňou spojené texty mimo židovského kánona. Kellner svojim provokatívnym spôsobom ide ešte ďalej, keď sa pýta: „Je židovstvo náboženstvom založeným Bibliou, Mišnou, Talmudom a Maimonidesom, alebo je židovstvo náboženstvo založené Bibliou, Mišnou, Talmudom a Zohar?“ (s. 288). „Maimonidesovo židovstvo požaduje veľa, ponúka málo“ (s. 296). Presnejšie, Maimonidesovo židovstvo ponúka veľa, ale len niektoľkí to využijú v predmesiášskom veku. „Takí, ako ja, ktorí nachádzajú v jeho názoroch víziu židovstva, atraktívnu i vernú Tóre, môžu len ľutovať, že si ešte nezískala väčšinu židov, ktorí oddane študujú jeho spisy. Ale spolu s Maimonidesom som optimistický: „Príde deň, keď zem bude plná poznania Pána tak, ako vody pokrývajú more““ (Isa 11:9).

Mária Mičaninová

doc. PhDr. Mária Mičaninová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Petzvalova 4
040 11 Košice
SR
e-mail: maria.micaninova@upjs.sk

MILOVAN JEŠIČ:
Metamorfózy Descarta vo filozofickej recepcii Hegela, Husserla a Heideggera

Prešov: Rokus 2006, 155 s.

Monografia slovenského autora Milovana Ješiča je pokusom o priblíženie Descartovho filozofického odkazu vo filozofickej tvorbe Hegela, Husserla a Heideggera. Kniha nie je jednoduchou deskripciou filozofie Descarta, ale úsilím o priblíženie recepcie jeho diela v tvorbe troch z najvýznamnejších filozofov 19. a 20. storočia.

M. Ješič v monografii ukazuje, že títo traja veľikáni filozofického myslenia sa s Descartovou filozofiou vyrovnali kriticky. Analyzuje najmä tie motívy a momenty Descartovej filozofie, ktoré sa stali pre týchto nemeckých filozofov podnetmi v súvislosti s ich vlastnými filozofickými projektmi, keďže ich recepcia Descartovej filozofie bola, ako autor zvlášť zdôraznil, podmienená ich vlastnými filozofickými postojmi. Išlo im o odkrytie *produktívneho* a *neproduktívneho* v Descartovom filozofickom učení, pričom autor upozorňuje, že Descartova filozofia sa u Hegela, Husserla i Heideggera spájala so zápasom o *pravdivý obraz filozofie samej*, o odpoveď na otázky *Čím je filozofia?*, resp. *Čím môže byť filozofia?*

V recenzovanej práci sa zrkadlí premyslený a prameňmi dobre podložený spôsob spracovania skúmanej problematiky. Autor analyzuje zásadné problémy sledovaných filozofických koncepcií s cieľom priblížiť nielen *výsledky*, ale aj *myšlienkový proces* kaž-